

Güney Azərbaycanda 1946-cı il dekabr ayının 17-də baş verən mədəni soyqırım “yandırılmış kitablar günü” adı ilə xatırlanır. Dünya elmi informasiya dövriyəsində, eləcə də sosial və kulturoloji dairələrdə çox az xatırlanan bu hadisəni təhlil etməyə ehtiyac var.

İran şahlıq rejiminin (Pəhləvilər sülaləsi) təzyiqindən və səriştəsizliyindən boğaza yığılmış xalq milli hakimiyyətini təsis etdi və milli dəyərlər çərçivəsində həyatını qurmağa başladı. İkinci dünya muharibəsinin nəticələri ilə dünyada və bölgədə daha da demokratikləşmə ümidində olan xalq 1946-cı ildə İran şah rejiminin hərbi hücumuna məruz qaldı.

və bədbəxtlik bürümüşdür... Hər gün və hər saat kəndlərdən şəhərə (Təbrizə) dəstə-dəstə yoxsul, ac, çılpaq və xəstə kişilər, qadınlar, uşaqlar və gənclər gəlməkdədir. Bunlar işsizlərin və səfillərin sayını daha da artırır”. Bu mənzərə göstərirdi ki, milli kitabə yönəlmiş düşmənçilik dövlətin məqsədyönlü fəaliyyətin nəticəsi olaraq baş verirdi.

nin iştirakı ilə Bələdiyyənin qarşısındakı meydanı tələbələr tərəfindən “bayram” keçirildi. Dövlət məmurları artıq meydanın ortasında böyük bir atəş yandırdılar və bədnam Demokratiya firqəsinin çap etdiyi, uşaqlara zorla öyrətmək istədiyi çoxlu sayda klassik türk kitablarını “alqışlar” və “yaşasın şah” və “Yaşasın cənab Əşrəf Qavam əl-Saltani” və “Azərbaycanın düşmənləri məhv olsun” və “İran xainləri məhv olsun” şüarları ilə bütün kitabları yandırdı. Sonra isə bədnam xain liderlərinin və muzdlularının fotoları da yandırıldı. Sonra müxbirlər

Güneydə türk dilində kitabların “soyqırımı”



Qısa müddətdə minlərlə insan öldürüldü, on minlərlə soydaşımız ölkədən mühacirət edildi, bir o qədər də sürgün olundu. Bu barədə tarixi sənədlərdə çox sayda məlumat verilir.

Lakin 1946-cı ilin dekabr ayının 17-



İran Xalq Partiyası (“Hizbi Tudə”) Mərkəzi Komitəsinin orqanı olan “Mərdom” qəzetində 1949-cu il fevral ayının 3-də Abbas Cəfərinin “Azərbaycan xalqımızın mübarizəsinin ön səngəridir” adlı məqalədə deyilirdi: “Abbasi xəlifələrinin qanlı hökmranlığı əleyhinə vuruş meydanında, Qacar istibdadına qarşı döyüş səhnəsində, istismarçıların mənfur ağalığı əleyhinə mübarizənin hər zaman ön səngərində Azərbaycanı gördük. Babək, Səttarxan və doktor Ərani Azərbaycanın şanlı oğullarıdır. Siyasi mətbuatda verilən bu qiymətləndirmə İran səltənət rejimini də narahat edirdi. Güneydə milli iradənin sındırılması məqsədi ilə İran rejimi fəaliyyətini genişləndirirdi.

1949-cu il oktyabrın 16-da Y.Kursanov və A.Əfəndiyevin Bakıda nəşr edilən “Kommunist” (indiki “Xalq qəzeti”) qəzetində verilmiş məqaləsində deyilirdi: “Yaşasın Pişəveri!” çağırışları getdikcə daha gur səslənir. Bu, o deməkdir ki, Cənubi Azərbaycanda qısa bir müddət ərzində qalib gəlmiş xalq demokratiyası bütün ölkəyə nicat yolunu göstərdi. Bu ölkənin hazırkı hakimləri, yalnız demokratiya yoluna çıxmaqla dəhşətli gələcəkdən yaxa qurtarmağın mümkün olduğu fikrini zavallı xalqın şüurundan heç bir terrorla çıxara bilməyəcəklər.

Təbrizin Firdovsi gimnaziyasında kitabların yandırılması ilə bağlı Tehrandə çıxan “İttılaat” qəzetinin xəbərində deyilirdi: “Təbrizdən olan xüsusi nümayəndəmizin teleqrafı: “Türk dilində kitablar yandırıldı”. Firdovsi gimnaziyasında şagirdlər və təbrizlilər Rezayə “qəhrəmanı”, polkovnik Zəngəneyə təşəkkür etdilər və öz duyğularını ifadə etdilər. Dünən insanlar bələdiyyənin qarşısında türk kitablarını yandırdılar”.

“Ataş” qəzeti Təbriz Bələdiyyə Meydanında yanan kitablardan xəbər verir: “Bu gün bir çox sakinlərin və paytaxtın mətbuat xəbərçilərinin, ordu zabitləri

danışdı və cənab Əhməd Şare şeirlər söylədi və Təbriz şagirdlərinin “şənliyi” saat birdə sona çatdı”.

Hadisələrin bir iştirakçısı öz xatirələrində yazırdı: “21 Azərdən bir həftə keçdi, məktəbə getdik. 21 Azər olan məktəbin adının yenidən 15 Bəhmənə dəyişdirildiyini gördüm. Yeni direktor gəldi. Uşaqlar cənab Rəfəti götürdük-lərini dedilər. Müxaliflər məğlub oldular, Pişəveri qaçdı və dilini də özü ilə apardı! İndi əsərlərinin qalıqlarını məhv etmək üçün birlikdə gedirik. Sıraya düzülüb Mirzə Hüseyni Vaez xiyabanı kimi tanınan dar xiyabandan keçdik. Lilava Keçid Meydanında yanğın alovlandı. Digər məktəb uşaqları da gəldi. Kitabları bir-bir atəşə atdıq. Yeni direktorumuz kitabını alov içinə atan hər bir uşağa şirniyyatlar verirdi. Digər məktəb direktorları da uşaqların kitablarını gizlətməməsi üçün diqqət edirdilər.

“Kitab yandırma” mərasimindən sonra o gün məktəbi bağladılar ki, evə gedin, sabah gələrsiz. Atam evdə əsəbləşmişdi və deyirdi: “Kitabın günahı nə idi. Qəzetlər türk dilini Pişəverinin dili adlandıraraq lağa qoyurlar, qonşu dili deyirlər. Dilin Pişəverilə nə əlaqəsi var? Biz bu dildə nəsilələr boyu danışmamışıqmı?”. Anam dedi: “Düşünürdülər ki, İranda, hətta dünyada, yalnız bir dil var”.

Başqa bir xatirədə deyilirdi: “On minlərlə insan Demokrat Partiyası ilə əməkdaşlıq ittihamı ilə İranın cənubuna deportasiya edildi. Çox sayda insan, məcburi məhkəmələrində edama və ağır cəzalara məhkum edildi. Təbrizdə bir neçə həftədə, dar ağacları qoyulmuşdu və hər səhər bir neçə qurbanın cansız cəsədləri dar ağacının üstünə daşınırdı və bu ayaqların altında milli təhsil tərəfindən tərtib edilmiş və nəşr olunan Azərbaycan dilində dərsliklər yandırılırdı”.

Pərviz KAZİMİ,
Bakı Dövlət Universitetinin
dosenti, tarix üzrə fəlsəfə doktoru